

Ἐπίκουρος Καθηγητὴς ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Χ. ΚΑΛΑΜΑΚΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΛΙΒΑΔΑΡΑΣ ΒΙΟΣ, ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Α' ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ

Ὁ Νικόλαος Ἀ. Λιβαδάρας, καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, γεννήθηκε τὴν 3ῃ Ἰουνίου 1933 στὴν Ἑρμούπολη τῆς Σύρου. Τὸ 1943 ἡ οἰκογένειά του ἐγκατέλειψε τὴν πρωτεύουσα τῶν Κυκλάδων καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸν Πειραιᾶ, ὅπου περάτωσε τὶς γυμνασιακὲς του σπουδές. Τὸ 1956 ἔλαβε τὸ πτυχίον τοῦ Φιλολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1959 ἀνακηρύχθηκε διδάκτωρ τῆς ἰδίας Σχολῆς μετὰ τὸν βαθμὸ «ἀριστα».

Ὡς ὑπότροφος τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως ἐπισκέφθηκε κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1958 τὶς μεγαλύτερες βιβλιοθήκες τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴν μελέτη χειρογράφων. Ἀπὸ τὸ 1959 ἕως τὸ 1962 σπούδασε ὡς ὑπότροφος τοῦ I.K.Y. κλασσικὴ φιλολογία καὶ παλαιογραφία στὴν Ecole Pratique des Hautes Etudes (Παρίσι), ὅπου παρακολούθησε τὶς παραδόσεις καὶ τὰ ἰδιαίτερα φροντιστήρια τῶν καθηγητῶν A. Dain (κλασσικὴ φιλολογία καὶ παλαιογραφία), P. Chantraine καὶ J. Humbert (κλασσικὴ φιλολογία), J. André καὶ R. Marichal (λατινικὴ φιλολογία καὶ παλαιογραφία), A. Bataille καὶ R. Rémondon (παπυρολογία). Ἀμέσως μετὰ, ἀπὸ τὸ 1962 ἕως τὸ 1964 συνέχισε στὴν Κολωνία τὶς κλασσικὲς καὶ παπυρολογικὲς του σπουδές, ὡς ὑπότροφος τοῦ Γερμανικοῦ Ἰδρύματος Alexander von Humboldt, ὅπου συμμετέσχε στὸ σεμινάριον τοῦ καθηγητοῦ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας R. Merkelbach. Ἀπὸ τὴν Γερμανίαν ἐπέστρεψε στὸ Παρίσι, ὅπου μετὰ τὶς εἰσηγήσεις τῶν διδασκάλων του Ἀκαδημαϊκῶν A. Dain καὶ P. Chantraine ἐργάσθηκε γιὰ ἓνα ἔξαμηνον ὡς ἐρευνητῆς (attaché des recherches) στὸ Κέντρο Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν τῆς Γαλλίας (CNRS). Μετὰ τὴν ἐπάνοδό του στὴν Ἑλλάδα διετέλεσε ἐπὶ πολὺ χρόνον μισθοδοτούμενος ἐρευνητῆς χειρογράφων ἑλληνικῶν βιβλιοθηκῶν γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἑρευνᾶς καὶ Ἱστορίας τῶν χει-

μένων (Institut de Recherche et d'Histoire des Textes) του Παρισιού, το οποίο διηύθυνε ο M. Richard. 'Επί τρίμηνο (Μάιος - 'Ιούλιος 1965), φιλοξενήθηκε στο 'Ελληνικό 'Ινστιτούτο της Βενετίας, όπου κυρίως στην Μαρκιανή Βιβλιοθήκη μελέτησε κώδικες του Διονυσίου του Περιηγητού, ενώ παράλληλα ασκήθηκε στην ανάγνωση δυσκόλων διπλωματικών εγγράφων στο Archivio di Stato di Venezia. Συνέχισε την επιστημονική του έρευνα έως το τέλος του ίδιου έτους στις Βιβλιοθήκες του Λονδίνου (κυρίως στο Βρετανικό Μουσείο) και στην 'Οξφόρδη. Τις εκπαιδευτικές του άδειες χρησιμοποίησε πάντοτε για έρευνα στις Βιβλιοθήκες της Fondation Hardt ('Ελβετία, θέρος του 1968 και του 1983), του Μονάχου (1978), του Berkeley και του Stanford των ΗΠΑ (1978-1979), των Βρυξελλών (1984-1985) και της Κολωνίας (Μάιος - 'Οκτώβριος 1985).

Το 1965 ή Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου 'Αθηνών τον εξέλεξε ύφηγητή της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας (διορισμός: 30.7.1965) και από το 1966 του ανέθεσε έντολη διδασκαλία. Το 1970 ή 'Ιδια Σχολή τον εξέλεξε τακτικό καθηγητή της Α' 'Εδρας της 'Αρχαίας 'Ελληνικής Φιλολογίας. Κατά τα έτη 1976-1977 και 1979-1980 διετέλεσε Κοσμήτωρ της Σχολής και κατά το έτος 1981-1982 Συγκλητικός.

Το 1983 εξελέγη πρόεδρος της έν 'Αθήναις 'Επιστημονικής 'Εταιρείας, όπου συνέχισε τις προσπάθειες του προκατόχου του καθηγητού Ν. Β. Τωμαδάκη για την έκδοση της 'Αθηνάς, του αρχαιότερου ελληνικού φιλολογικού περιοδικού.

Το 1987 εξελέγη πρόεδρος του Ιστορικού Φιλολογικού Συλλόγου «Παρασσός». Κατά την δωδεκαετή προεδρία του, έκλεγεί τέσσερις φορές με συντριπτική πλειοψηφία παρά των μελών, φρόντισε για την ανανέωση του Συλλόγου με πολλούς τρόπους: αναζήτησε και επιστράτευσε νέους συνεργάτες με νέες δημιουργικές ιδέες, διοργάνωσε δύο διεθνή Συνέδρια («Τριήμερο Αιγαίου» 1989 και «'Ο Βόρειος 'Ελληνισμός» 1993), βελτίωσε τα προγράμματα των εκδηλώσεων, ανύψωσε την στάθμη του περιοδικού *Παρασσός* και το προέβαλε στον διεθνή επιστημονικό όρίζοντα, καθιέρωσε ειδικά σεμινάρια επί των εθνικών θεμάτων, συνέχισε την εκδοτική δραστηριότητα του Συλλόγου με την δημοσίευση διατριβών και μελετημάτων, προώθησε την αποπεράτωση ήμιτελών ακινήτων του Συλλόγου, ηύξησε τα έσοδα και γενικώς συνετέλεσε στην ανάδειξη του Συλλόγου σέ πρότυπο πολιτιστικό ίδρυμα του τόπου, αντίξιο της μακράς ιστορίας του.

Το 1996 εξελέγη πρόεδρος της 'Εταιρείας 'Ελλήνων Φιλολόγων και συνέδεσε το όνομά του με την για πρώτη φορά στην 'Ελλάδα πραγματοποίηση του ΙΑ' Παγκοσμίου Συνεδρίου Κλασικών Σπουδών της FIEC (Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques) στην Καβάλα, από 24 έως 30 Αυγούστου του 1999. 'Υπέβαλε και ύπεστήριξε την αίτηση, ανα-

ζήτησε και εξασφάλισε τὰ ἀπαραίτητα κονδύλια, συντόνισε ὅλη τὴν προσπάθεια τῆς πενταετοῦς προσυνεδριακῆς ἐργασίας, ἀλλὰ, *κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος*, δὲν εὐτύχησε νὰ ἰδῇ καὶ νὰ ἀπολαύσῃ τὸν καρπὸ τοῦ μόχθου του, τὸ Συνέδριο πραγματοποιούμενο μὲ ἀπόλυτη ἐπιτυχία καὶ μὲ τὴν συμμετοχὴ 534 συνέδρων ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον, ἐκ τῶν ὁποίων 304 ἐπαρουσίασαν ἀνακοινώσεις, καὶ 200 συνοδευόντων προσώπων.

Τὸ 1987 ἡ 'Ακαδημία τῆς Νεαπόλεως τῆς Ἰταλίας (Pontaniana) τὸν ἀνεκέρυξε ἀντεπιστέλλον μέλος της. Ὑπῆρξε τακτικὸ μέλος πολλῶν ἐλληνικῶν καὶ ξένων Ἑταιρειῶν καὶ Συλλόγων, ὡς τῆς 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τῆς Φιλεκαπαιδευτικῆς Ἑταιρείας, τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὀφελίμων Βιβλίων, τῆς Association Internationale des Papyrologues, τῆς Association des Études Grecques, τῆς Association G. Budé, τῆς Classical Association κ.κ.

Ὁμιλοῦσε τέσσερις εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, τὴν γαλλικὴν, τὴν γερμανικὴν, τὴν ἀγγλικὴν καὶ τὴν ἰταλικὴν, ἔγραφε δὲ μὲ ἄνεση στὶς δύο πρῶτες.

Ἐδίδαξε μέχρι τοῦ θανάτου του πλείστους ἀρχαίους ἑλληνες συγγραφεῖς, παπυρολογία, παλαιογραφία καὶ κριτικὴ τῶν κειμένων, στὴ Μέση Ἑκπαίδευση (1956-1959), στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ (1965 μέχρι τοῦ θανάτου του), στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στὰ Διδασκαλεῖα Μέσης καὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ στὶς Σχολὰς Ἀστυνομίας.

Ἐδωσε πλῆθος διαλέξεων στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Πραγματοποίησε μαθήματα ὡς ἐπισκέπτης στὰ Πανεπιστήμια τοῦ Λονδίνου (Birkbeck College 1977), τοῦ Southampton (1977), τοῦ Berkeley καὶ τοῦ Stanford (1979) καὶ τοῦ Βουκουρεστίου (1981).

Ἐλαβε μέρος σὲ περισσότερα ἀπὸ 20 ἐπιστημονικὰ συνέδρια μὲ πρωτότυπες ἀνακοινώσεις καὶ σὲ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξε μέλος τῶν Ὀργανωτικῶν Ἐπιτροπῶν.

Τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ ἐρευνητικὸ του ἔργο ὑπῆρξε πολὺπλευρο. Ἰδιαιτέρως ἐπισημαίνεται ἡ συμβολὴ του στοὺς ἐξῆς τομεῖς:

α'. στὴν Ἀθηναϊκὴ ἔκδοση τῶν Ὑμνων τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ. Ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ καθηγητοῦ Νικολάου Β. Τωμαδάκη, ἐξέδωσε ἑννέα ὕμνους τοῦ ποιητοῦ, μελέτησε τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ (βλ. δημοσίευσμά του ὑπ' ἀριθμ. 2), περιέγραψε ἐξαντλητικῶς τοὺς Σιναιτικoὺς κώδικες ποὺ περιέχουν *κονδάνια* (βλ. δημοσίευσμα ὑπ' ἀριθμ. 1) καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐπίλυση ἐιδικῶν προβλημάτων ποὺ παρουσιάζει ἡ χειρόγραφος παράδοση τοῦ Ρωμανοῦ (βλ. δημοσιεύματα ὑπ' ἀριθμ. 7, 9 καὶ 13).

β'. στην διερεύνηση τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τοῦ Ἑσιόδου. Ἐπλήρ-
 ξησε τὸν ἀριθμὸ τῶν γνωστῶν χειρογράφων καὶ στήριξε τὴν κριτικὴ τοῦ
 Ἑσιοδείου κειμένου σὲ νέες βάσεις.

γ'. Στὴν ἐκδοση ἀνεκδότων ἢ πλημμελῶς ἐκδομένων βυζαντινῶν λεξι-
 κογραφικῶν κειμένων. Σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου
 τῆς Λωζάνης Fr. Lasserre, ἀνέλαβε τὴν παράλληλη ἐκδοση τοῦ Μεγάλου
 Ἑτυμολογικοῦ, τοῦ Ἑτυμολογικοῦ τοῦ Συμεῶνος καὶ τοῦ Etymologicum
 Genuinum, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔφερε τὴν ἀπόλυτη εὐθύνη. Τὸ 1976 δημοσιεύθηκε
 ὁ πρῶτος τόμος καὶ τὸ ἔργο χαρακτηρίσθηκε ὡς «μνημιεῶδες»¹. Τὸ 1992
 ἀκολούθησε ἡ ἐκδοση τοῦ β' τόμου καὶ ἤδη εὐρίσκεται στὸ τυπογραφεῖο
 πρὸς ἐκτύπωση ὁ γ' τόμος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ὁλοκληρωθῇ καὶ τὸ στοιχεῖο ε.
 Ἡ μεγάλη ἐπιστημονικὴ σημασία αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως ἔγκειται στὸ γεγονὸς
 ὅτι ὁ Νικόλαος Λιβιδάρας ἐνετόπισε τὰ παρατιθέμενα στὰ λήμματα ἀπο-
 σπάσματα τῶν ἐλλήνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων καὶ μετὰ ἀπὸ ἐξονυχιστικὴ
 ἔρευνα κατάρθωσε νὰ ἀνέρρη ἐπιτυχῶς τὴν προέλευση τὴν ἀκαθορίστων
 λημμάτων.

δ'. Στὴν ἔρευνα τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ κειμένου τῆς *Οἰκου-
 μένης Περιγηήσεως* τοῦ Διονυσίου τοῦ Περιγητοῦ. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπο-
 δελτίωσε τοὺς καταλόγους χειρογράφων, προσέθεσε 60 κώδικες στὸν κατά-
 λογο τῶν χειρογράφων ποὺ περιέχουν τὸ κείμενο τοῦ Περιγητοῦ (βλ. δημο-
 σίευσμά του ὑπ' ἀριθμ. 15), συνεκέντρωσε σὲ μικροταινίες πολλοὺς ἀπὸ τοὺς
 κώδικες αὐτοὺς, τοὺς ἀντέβαλε, ἐρεύνησε τὴν ἔμμεση παράδοση τοῦ κειμένου
 (σχόλια δ' αἰῶνος μ.Χ., λατινικὲς παραφράσεις, Ὑπόμνημα Εὐσταθίου Θεσ-
 σαλονίκης) καὶ ἔφθασε στὸ τελικὸ στάδιο τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου,
 χωρὶς, δυστυχῶς, νὰ δυνηθῇ, λόγῳ τοῦ ἐπελθόντος θανάτου, νὰ προχωρήσῃ
 στὴν δημοσίευση τῆς ἐργασίας του.

ε'. Ἀπὸ τὸ 1983 ἀσχολήθηκε μὲ τὴν μελέτη τοῦ περιεχομένου τῶν
 σπαράγματων πυρακτωμένων παπύρων τοῦ Φιλολογικοῦ Σπουδαστηρίου τοῦ
 Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεῦρε σὲ μικρὸ κιβώτιο καὶ ἀποκατέ-
 στησε στὴν Βιέννη. Τὴν ἀποκατάσταση καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν παπύρων
 αὐτῶν ἀνεκοίνωσε σὲ δύο διεθνῇ συνέδρια (βλ. δημοσιεύματά του ὑπ' ἀριθμ.
 33 καὶ 35). Σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ J. Frösén διεπίστωσε ὅτι τὰ
 σπαράγματα αὐτὰ περιέχουν φορολογικὲς καταγραφὲς τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. καὶ
 προέρχονται ἀπὸ τὸ Βούβαστο τῆς Κάτω Αἰγύπτου, ἀπ' ὅπου προέρχονται
 καὶ ἄλλα σπαράγματα εὐρίσκόμενα στὴν Κολωνία καὶ στὴν Βιέννη. Κατὰ
 τὰ τελευταῖα ἔτη ὁλοκλήρωσε τὴν μεταγραφή τοῦ κειμένου τῶν σπαραγμά-

1. Βλ. Fr. Montanari, *βιβλιοκρισία ἐν Ateneum*. 59 (1981), σ. 558.

των και ανέθεσε σὲ μαθητὲς του τὴν βιβλιογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ τεκμηρίωσι τῆς μελέτης, ἡ ὁποία σύντομα θὰ δημοσιευθῇ.

Τὴν 28η Φεβρουαρίου 1999 ἀνεχώρησε γιὰ τὸ Παρίσι, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Κ. Α. Μανάφη, ὅπου ὑπεβλήθη γιὰ τρίτη φορὰ σὲ ἐγγείρση ἀλλαγῆς βαλβίδος στὸ Νοσοκομεῖο Broussais. Ὁ θάνατος ἐπῆλθε τὴν 5η Μαρτίου 1999, ὥρα 23.00 (ὥρα Ἑλλάδος 00.00), ὡς ἀνάπνυμα ἐκ τῶν πόνων κατὰ τὸν Ἰώβ.

Ὁ Νικόλαος Λιβαδάρας ὑπῆρξε ἄνθρωπος τῆς δράσεως χωρὶς τυμπανοκρουσίες, τῆς ἐντατικῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, τῆς ἀταλάντευτης πίστεως στὶς Ἑλληνορθόδοξες ἀξίες. Σύνθημά του ἦταν τὸ «λάθε βιώσας». Ἀπέφυγε συστηματικῶς τὴν δημόσια προβολή, μὲ ἐξαίρεση τὴν φωτεινὴ παρουσία του στὸν χῶρο τοῦ Παρνασσοῦ, ὅπου κατὰ τὰ τελευταῖα δώδεκα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐπετέλεσε ἓνα σπουδαῖο κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἔργο. Ἐνίσχυσε στὴν ἐπιστημονικὴ τους δραστηριότητα πολλοὺς νέους μαθητὲς του ποὺ σήμερα ἐργάζονται στὴν Ἑλλάδα ἢ στὸ ἐξωτερικὸ καὶ μὲ τὴν αὐθορμησία τοῦ χαρακτῆρα του ἔγινε ἀγαπητὸς στὸν εὐρὺ κύκλο τῶν γνωρίμων καὶ συναδέλφων του.

Οἱ χιλιάδες τῶν φοιτητῶν του θὰ θυμοῦνται μὲ συγκίνηση τὸν παραστατικὸ δάσκαλο τῶν ἀρχαίων τραγωδιῶν καὶ κωμωδιῶν. Οἱ φίλοι του θὰ δυσκολευθοῦν νὰ συνηθίσουν τὴν ἀπουσία τοῦ πιστοῦ φίλου. Οἱ στενότεροι συνεργάτες του εὐγνώμονες θὰ διατηροῦν πάντοτε ζωντανὴ τὴν μνήμη τους τὴν προσήλωσή του στὶς αἰώνιες ἀξίες, τὴν ἐπιστημονικὴ του εὐρύτητα, τὴν πείσμονα ἐμμονή του στὴν ἐπίτευξη τῶν στόχων του, τὸ ἀνοικτὸ πνεῦμα του στὶς νέες ἰδέες καὶ στοὺς νέους ἀνθρώπους ποὺ τὶς ἐξέφραζαν, τὴν εὐλικρίνειά του, τὴν καλωσύνη του καὶ τὴν ἀγάπη του πρὸς ὅλους. Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τὸν κατέταξε ἤδη στὸ Πάνθεον τῶν θιασωτῶν καὶ θεραπόντων τῆς καὶ θὰ ἀποτίη πρὸς αὐτὸν ἑσαεὶ τὴν ὀφειλομένη τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη.

Β' ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

I. BIBΛΙΑ

1. Κονδακάρια τοῦ Σινᾶ, Ἀθῆναι 1957, σσ. 461.
2. Τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ, διδ. διατριβή, Ἀθῆναι 1959, σσ. 170.
3. Ἱστορία τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τοῦ Ἡσιόδου, διατριβὴ ἐπὶ ὀφηγείᾳ, Ἀθῆναι 1963, σσ. ιστ' + 267 + 9 φωτογραφίες.
4. *Etymologicum magnum genuinum*, Symeonis *Etymologicum, Etymologicum magnum auctum synoptice ediderunt* Fr. Lasserre - N. Livadaras, vol. primum, edizioni dell'Ateneo, Roma 1976, XLIV + 463.

5. *Etymologicum magnum genuinum... synoptice ediderunt* † Fr. Lasserre - N. Livadaras, vol. secundum, 'Εκδόσεις Παρνασσός, 'Αθήναι 1992, σσ. XXII + 528.

II. ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

6. 'Η παλαιότερα ἔνδειξις περὶ 'Ορθοδόξων ἐν Σύρῳ, *ΕΕΒΣ* 23 (1953) 722-726.
7. 'Εκδόσεις Ὑμνων Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ:
 α) Ὑμνος εἰς τὸ Πάθος, Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Ὑμνοὶ τόμ. Β', 'Αθήναι 1954, σσ. 141-172.
 β) Εἰς τὸ Πάθος Ψαλμός, ὁ.π., σσ. 173-202.
 γ) Ὑμνος εἰς Νεοφωτίστους, ὁ.π., σσ. 203-220.
 δ) Ψαλμός εἰς τὴν Αἰμόρρουν, ὁ.π., τόμ. Δ', 'Αθήναι 1959-1961, σσ. 183-205.
8. Περὶ τὰ προβλήματα τῶν Πατμιακῶν κοντακαρίων, *ΕΕΒΣ* 24 (1954), 337-350.
9. Τρία Βυζαντινὰ ἔγγραφα. Δημοσιεύονται στὸ ἔργο τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη, *Βυζαντινὴ ἐπιστολογραφία*, 'Αθήναι 1955, σσ. 135-136, 140-142, 147-148.
10. Ῥωμανικὰ σύμμεικτα, 'Αθηνᾶ 59 (1955), 83-85.
11. Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Πειραιῶς, *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* 11 (1956), 202-213.
12. Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Πάρῳ Μονῆς «Λογγοβάρδας» *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* 14 (1960) 371-392, 585-586.
13. Τὰ ἀβέβαια ἀποσπάσματα τοῦ παπύρου Rainer, Vindobonensis G 19815a-e 'Αθηνᾶ 66 (1962), 425-528.
14. Über die Randnotizen der Kontakaria von Patmos, *ΕΕΒΣ* 33 (1964), 17-47.
15. A propos d'une nouvelle édition de Romanos le Mélode, 'Αθηνᾶ 67 (1963-1964), 20-23.
16. Pour le réédition de ῬΟἰκουμένης Περιήγησις, «Χάρις» Κ. Βονοβέρη, 'Αθήναι 1964, σσ. 321-325.
17. On a «Gnomon» book review, 'Αθηνᾶ 68 (1965), 249-256.

18. 'Η παράδοσις τοῦ κειμένου τῆς «Οἰκουμένης Πτριγηήσεως» τοῦ Διονυσίου ἐν τοῖς κώδιξι τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης, *Θησαυρίσματα Γ'*, Βενετία 1965, σσ. 103-139 + 4 φωτογρ.
19. Τὰ χειρόγραφα τοῦ 'ΗΣιόδου, 'Αθῆναι 1967, σσ. 55 (αὐτοτελῶς).
20. Τὸ ἐν 'Αθήναις σπάραγμα τοῦ κώδ. Const. Seragliensis 40, *ΕΕΒΣ* 35 (1966), 279-294 + 5 φωτογρ.
21. 'Ο χάρτης τῆς Κρήτης εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς Γεωγραφίας τοῦ Πτολεμαίου, *Πεπραγμένα τοῦ Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τόμ. Β', 'Αθῆναι 1968, σσ. 120-125 + 7 φωτογρ.
22. *Etymologicum genuinum*. Μεταγραφὴ καὶ ἔκδοσις τοῦ ἐξιτλήου κειμένου (γλῶσσαι ἀγανοῖς - ἄητον) τοῦ κώδ. Β, 'Αθηνᾶ 70 (1968), 37-82.
23. Παρατηρήσεις εἰς τὸ 'Ετυμολογικὸν τοῦ Συμεῶνος, 'Αθηνᾶ 70 (1968), 83-94.
24. Συμβολὴ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς πατρότητος ἀποσπασμάτων ἀρχαίων Ἑλλήνων Γραμματικῶν, 'Αθηνᾶ 72 (1971), 160-201.
25. Zu Alkmans fr. 172 (Page), RhM 115 (1972), 197-199 καὶ β' δημοσίευση, *Φιλολογικὰ καὶ Κριτικά*, τεῦχος α', παράρτημα 'Αθηνᾶς, 'Εν 'Αθήναις 1972, σσ. 8-12.
26. Περί ἐν κωμικὸν (ς) ἀπόσπασμα, *Φιλολογικὰ καὶ κριτικά*, σσ. 8-12.
27. Νέον ἀπόσπασμα Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως, *Φιλολογικὰ καὶ Κριτικά*, σσ. 13-16.
28. Τὰ ἐν τῷ «*Etymologicum Genuinum*» σχόλια εἰς τὰ «Ἔργα καὶ Ἡμέρας» τοῦ 'ΗΣιόδου, *Φιλολογικὰ καὶ Κριτικά*, σσ. 17-46.
29. Εὐριπίδεια, 'Αθηνᾶ 73-74 (1972-1973), 811-818.
30. Ce qu'apportera l'édition de l'*Etymologicum Genuinum*, *ΕΕΦΣΠΑ* 24 (1973-1974), 331-336.
31. Οἱ πρόσθετες «γλῶσσαι» τοῦ στοιχείου Ε στὸν κώδικα Α (Vat. gr. 1818) τοῦ *Etymologicum Genuinum*, Μ ν ή μ η Γ. Κ ο υ ρ μ ο ύ λ η, 'Αθῆναι 1983, σσ. 3-7.
32. L'antisémitisme de Plutarque et le passage Mor. 169c, 'Αθηνᾶ 79 (1984) 3-8.
33. I papiri carbonizzati dell'Istituto di Filologia Classica dell'Università di Atene, *Atti del XVII Congresso Internazionale di Papirologia*, Napoli 1984, σσ. 869-871.
34. Παρατηρήσεις στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ 'Αργείου Καλλίππου, *Παρουσὸς* 30 (1988), 257-262.

35. L'ensemble des papyrus carbonisés de l'Universit  d'Ath nes, *Proceedings of the XVII International Congress of Papyrology*, vol. I, Athens 1988, σσ. 67-69.
36. Ἀπὸ τὰ κατ λοιπα τοῦ Νικολ ου Ἰω. Πολ του. Συμβολή στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Σύρου, *Παρουσ ς* 32 (1990), 8-11. (Σὲ συνεργασία μετ  τοῦ Γερασ μου Ζ ρα).
37. Ἡ πρ τὴ φιλολογικὴ μαρτυρία τῆς τελέσεως τῶν Δηλίων κατ  τὴν ἄνοιξη, *Παρουσ ς* 32 (1990), 459-461.
38. Οἱ Κυκλάδες στὴν Λεξικογραφία, *EEKM* 12 (1995), 400-404.
39. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Κυκλάδων στὸν ἀγ να κατ  τῶν Περσῶν, *EEKM* 15 (1995), 204-210.
40. Οἱ δ ο Θ σιοι ἐπιγραμματοποιοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας, *Θασιακά* 9 (1994-1995), 303-310.
41. Ὁ Καβάφης καὶ ἡ Βυζαντινὴ ποίηση, *Παρουσ ς* 38 (1996), 5-7.
42. Παρατηρήσεις ἐπὶ κλαπέντων χειρογράφων ἀπὸ τὴν Μονὴ Εἰκοσιφοίνισσης μὲ περιεχόμενο Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας, ἐν «Ἡ συνάντηση τῆς Κομοτηνῆς», 6/7 Μαΐου 1995, Πρακτικά, Κομοτηνῆ 1999, σσ. 117-120.

III. ΛΟΙΠΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

43. Φ. Κουκουλ ς (Νεκρολογία), *ΔΙΕΕ* 11 (1956) 291-293. (Βιβλιοκρισία).
44. Répertoire des Bibliothèques et des Catalogues de manuscrits grecs par Marcel Richard, *EEBΣ* 28 (1958), 515-520. (Βιβλιοκρισία).
45. Photius Bibliothèque, par René Henry, tome I («Codices» 81-83) *EEBΣ* 29 (1959), 485-487. (Βιβλιοκρισία).
46. Photius Bibliothèque, par René Henry, tome I («Codices» 84-185) *EEBΣ* 30 (1960), 584-586. (Βιβλιοκρισία).
47. William Lameere, Aperçu de Paléographie Homérique, *Ἀθην * 64 (1960), 333-334. (Βιβλιοκρισία).
48. Jacques Schwartz, Pseudo - Hesiod ia, *Ἀθην * 64 (1960), 334-336. (Βιβλιοκρισία).
49. Charles Astruc, Marie-Louise Concasty, Bibliothèque Nationale, Département des manuscrits. Catalogues des mss grecs. Le Supplément Grec. Tome III. *Ἀθην * 64 (1960), 336-338. (Βιβλιοκρισία).

50. 'Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Ὑμνοι, τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1954, *Byzantino-slavica* 22 (1961), 82-84 (γαλλιστί) καὶ *EEBΣ* 30 (1960), 657-658. (Βιβλιοκρισία).
51. *Paléographie et datation des manuscrits*, *Cité-Journal* 1961, No 1, σ. 8.
52. Α. Dain (Νεκρολογία), *EEBΣ* 33 (1964) 309-310.
53. Κ. Βουρβέρη, Σοφοκλέους Φιλοκτήτης, *Ἀθηνᾶ* 67 (1964), 395-396. (Βιβλιοκρισία).
54. Styl. Kapsomenos, Sophokles Trachinierinnen, *Ἀθηνᾶ* 67 (1964), 396-398. (Βιβλιοκρισία).
55. Βιβλιογραφικά σημειώματα, *Ἀθηνᾶ* 67 (1964), 399-400 καὶ Α. Turyn, Codices Vaticanici Graeci, *EEBΣ* 33 (1964), 330. (Βιβλιοκρισία).
56. Ν. Β. Τωμαδάκης, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τόμ. Α', ἐκδ. β', *EEBΣ* 26 (1965), 411-413. (Βιβλιοκρισία).
57. P. Moraux, Bibliothèque de la société turque d'histoire. Catalogue des mss grecs. *EEBΣ* 34 (1965), 385-386. (Βιβλιοκρισία).
58. Συλλογὴ Ἐργασίων τοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ Βελιγραδίου, *EEKM* 5 (1965-1966), 808-810. (Βιβλιοκρισία).
59. Fr. Lasserre, Die Fragmente des Eudoxos von Knidos, *Ἀθηνᾶ* 69 (1966-1967), 339. (Βιβλιοκρισία).
60. Kl. Alpers, Bericht über Stand und Methode der Ausg. des Etymologicum Genuinum, *Ἑλληνικά* 24 (1971), 400-404. (Βιβλιοκρισία).
61. Ἡ ἀρχαία τραγωδία καὶ ἡ θεατρικὴ ἀναβίωσις αὐτῆς εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα, *Ἐπίσημοι Λόγοι Παν. Ἀθηνῶν* 1973-1974, σσ. 1-18.
62. Προλογικὸ σημείωμα περὶ τοῦ ἀρχαίου Θεάτρου, *Ἐπιδάφεια* (Ἐθν. Θεάτρον) 1974, σσ. 2-4.
63. Ἡ συμβολὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, *Ἐπίσημοι Λόγοι Παν. Ἀθηνῶν* 1977, σσ. 161-172.
64. Ἱστορία καὶ τραγικὸς χαρακτηρισμός, *Στασίος* 6 (1977-1978), 143-152.
65. Chr. Theodorides, Die Fragmente des Grammatikers Philoxenos, *Gnomon* 52 (1982), 436-442. (Βιβλιοκρισία).
66. Fr. Lasserre, *Ἐπίσημοι Λόγοι Παν. Ἀθηνῶν*, 1987, 113-115.
67. Μ. Gigante, *Ἐπίσημοι Λόγοι Παν. Ἀθηνῶν*, 1992, 395-398.
68. Ν. Τωμαδάκης, Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικό, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τόμ. 9β, 239-240.

69. 'Η ἀνασύστασις τῆς 'Αλεξανδρινῆς Βιβλιοθήκης, *Κοινωνικὲς Τομὲς* 6 (Ἰαν. 1995), 4-5.
70. 'Η συμβολὴ τῆς ἀρχαίας 'Ελλάδος στὴν 'Επανάστασις τοῦ 1821, *Διαλέξεις - Ὀμιλίες - Ἐκδηλώσεις*, Τόμος Α'. "Ἐκδ. Ἰδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία 1994, 141-149.

IV. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

71. Πάπυροι - Χειρόγραφα, Ἀθῆναι 1967, σσ. 57 + 30 πίνακες.
72. Ἑλληνιστικὴ ποίησις, Ἐπιλογὴ κειμένων πρὸς χρῆσιν τῶν φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Παν. Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1975, σσ. 103.

V. ΒΙΒΛΙΑ ὑΠΟ ΕΚΤΥΠΩΣΗ

73. *Etymologicum magnum genuinum, Symeonis Etymologicum, Etymologicum magnum auctum synoptice edidit N. Livadaras, (†) vol. tertium (γ-ε)*, Ἐκδόσεις Παρνασσός.
74. *Verkohlte Papyri aus Athen. Papyrologica Coloniensia.*